УДК 340.11.03:004
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/57

ПРАВО ДАНИХ (DATA LAW) В КОНТЕКСТІ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛЬНОГО ТА ВІРТУАЛЬНОГО СВІТІВ: ЩОДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

DATA LAW IN THE CONTEXT OF REGULATION OF THE REAL AND VIRTUAL WORLDS: ON STATEMENT OF THE PROBLEM

Манько Д.Г., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет

Аналізуючи інформаційне суспільство постмодерну ми можемо ідентифікувати відчутну зміну засад світоглядних позицій у бік технологізації, як перспективи, сенсу і форми подальшого розвитку людства. Зазначені трансформації отримують прояв на всіх рівнях: мислення, діяльності, віри.

Технологізація зумовила виділення у особливе становище інформацію (данні), яка стала першоелементом структурування нової моделі світогляду й світосприйняття.

Приймаючи до уваги динаміку глобалізаційних процесів правове регулювання в сучасній державі має відбуватися з застосуванням цілісної системи засобів, які підпорядковані головній меті – забезпеченню реалізації й захисту прав і свобод індивідів.

Враховуючи тенденції розвитку та активного використання інформаційно-комунікативних технологій реальний та віртуальний світи невпинно зближуються і невдовзі зіллються у збалансовану різому. Інструментом, формою та змістом такого злиття безумовно є інформація (данні) і, у зазначеному аспекті, ми можемо розуміти право як один із системоутворюючих компонентів забезпечення гармонії реального та віртуального світів.

Своєю чергою, динаміка технологічного розвитку й процесів обміну інформацією зумовлюють, в тому числі, особливе становище й роль технологічних алгоритмів у праві, які слід розглядати як сукупність техніко-технологічних продуктів (електронні документи, електронний підпис, комп'ютерні програми, пошукові бази даних, електронні реєстри, електронні площадки вирішення спорів, юридичні боти та інше), які використовуються в юриспруденції.

Концептуальною складовою розуміння Права даних (Data Law) має стати положення про те, що «інтернет – це простір свободи, а не анархії». Більш того, це людиноцентрований простір свободи. Від так, цей простір повинен мати збалансовану систему регулювання, засновану на нормах як м'якого (soft law) і твердого (hard law) права із урахуванням особливостей відносин які складаються у сфері інформаційно-комунікативних технологій реального та віртуального світів.

Ключові слова: глобалізація, датаїзм, IT-право, м'яке право (soft law), право даних (Data Law), тверде право (hard law), техногуманізм, цифровізація.

Analyzing the postmodern information society, we can identify a tangible change in the fundamentals of worldview positions towards technologization as a perspective, meaning and form of further development of humanity. These transformations are manifested at all levels: thinking, activity, faith.

Technologization led to the allocation of information (data) to a special position, which became the first element of the structuring of a new model of worldview and worldview.

Taking into account the dynamics of globalization processes, legal regulation in the modern state should be carried out with the use of an integral system of means subordinated to the main goal - ensuring the realization and protection of the rights and freedoms of individuals.

Taking into account the trends of development and active use of information and communication technologies, the real and virtual worlds are constantly converging and will soon merge into a balanced rhizome. The tool, form and content of such a merger is definitely information (data) and, in this aspect, we can understand law as one of the system-forming components of ensuring the harmony of the real and virtual worlds.

In turn, the dynamics of technological development and information exchange processes determine, among other things, the special position and role of technological algorithms in law, which should be considered as a set of technical and technological products (electronic documents, electronic signature, computer programs, search databases, electronic registries, electronic dispute resolution platforms, legal bots, etc.) used in jurisprudence.

The conceptual component of understanding the Data Law should be the statement that "the Internet is a space of freedom, not anarchy." Moreover, it is a human-centered space of freedom. Therefore, this space should have a balanced system of regulation, based on the norms of both soft law and hard law, taking into account the peculiarities of relations that develop in the field of information and communication technologies of the real and virtual worlds.

Key words: globalization, dataism, IT law, soft law, data law, hard law, technohumanism, digitalization.

Аналізуючи інформаційне суспільство постмодерну ми можемо ідентифікувати відчутну зміну засад світоглядних позицій у бік технологізації, як перспективи, сенсу і форми подальшого розвитку людства. Зазначені трансформації отримують прояв на всіх рівнях: мислення, діяльності, віри. Правовими основами інформаційного суспільства є вся сукупність правових актів (м'якого й твердого права), що регламентують права на доступ до інформаційних ресурсів, технологій, телекомунікацій, захист інтелектуальної власності, недоторканність особистого життя, свободу слова, інформаційну безпеку.

На думку Н. М. Сухової, «інформаційне суспільство, як новий тип соціальної реальності, характеризується глобалізованістю всіх процесів і явищ, коли головним об'єктом управління стають не матеріальні об'єкти, а символи, образи, ідеї, знання та інтелект. Головними же чинниками влади та управління в суспільстві такого типу стають інформація, знання та кваліфікація людини. Інформаційні ж процеси, за таких умов, стають важливою складовою життєдіяльності кожної людини та суспільства» [7, с. 178].

Характерними ознаками інформаційного суспільства є: формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору; становлення і в подальшому домінування в різних сферах перспективних інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки й телекомунікацій; створення і розвиток ринку інформації і знань; зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури в системі суспільного виробництва; підвищення рівня освіти, науково-технічного й культурного розвитку; створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне одержання, поширення й використання інформації як найважливішої умови демократичного розвитку. Відтак, актуальність отримують наукові дослідження особливостей правового регулювання в цифровому середовищі.

Основна частина. Ми живемо у світі комунікацій, де більшість свого часу людина витрачає на спілкування. Значна частина життя сучасного індивідуума припадає на сприйняття та трансляцію інформації: людина пише, читає, говорить, слухає, дивиться, завантажує та відправляє певні данні у світову комунікаційну мережу. Комунікативний процес забезпечує взаємодію між різними суб'єктами щодо обміну інформацією. Він включає динамічну зміну етапів формування, передавання, розшифрування і використання інформації у всіх можливих напрямах при взаємодії комунікантів.

За науковими розробками відомого техно-футуролога Р. Курцвела, зроблено прогноз до 2099 р., щодо розвитку ІТ-індустрії, зокрема: до 2020 р., комп'ютери досягнуть потужностей людського мозку; у 2022 р., в США та Європі будуть приймати закони, що регулюватимуть відносини людей і роботів; у 2029 р., комп'ютер пройде тест Тьюрінга на предмет наявності у ньому розуму, що фактично стане створенням розумного штучного інтелекту; в 2038 р., з'являться роботизовані люди; 2042 р., буде роком першої потенційної реалізації безсмертя; у 2044 р., небіологічний інтелект у мільярди разів стане розумнішим, аніж біологічний…[12].

Зазначені прогностичні показники скоріш за все буде важко прив'язати до конкретних дат, але у цілому, вони відображають те найближче майбутнє, яке чекає на людство.

О. Вінник, звертає увагу що, цифрові технології забезпечили створення та функціонування цифрового світу, що надає грандіозні можливості щодо: поширення інформації і, відповідно, просування своїх ідей в суспільстві та товарів на ринку; створення принципово нових цінностей, що не мають речової форми; можливості діяти анонімно (що притаманно й учасникам віртуальних підприємств), швидкість, економічність та легкість онлайн спілкування; інноваційного розвитку тощо. Зазначені можливості використовуються з різною метою: суспільно корисною, суспільно нейтральною, суспільно шкідливою, що зумовлює необхідність зваженого і соціально спрямованого ставлення державно-організованого суспільства та міжнародної спільноти до цифровізації, встановлення цивілізованих правил гри в аналого-цифровому світі, включно із закріпленням: основних цифрових прав та обов'язків учасників цифровізованих відносин, заборони зловживання своїми цифровими можливостями на шкоду іншим особам та суспільству в цілому, правового становища віртуальних суб'єктів і правового режиму цифрових благ/ресурсів, правил віртуального спілкування (включно з договірним), правил конкуренції на цифровізованих ринках, а також адекватних цифровому світу засобів відповідальності за порушення зазначених правил [1, с. 37].

Відтак, технологізація зумовила виділення у особливе становище інформацію (данні), яка стала першоелементом структурування нової моделі світогляду й світосприйняття.

Ю. Харарі, у своїй книзі «Homo Deus. Коротка історія майбутнього» зазначає появу нових форм трансгуманізму: техногуманізм і релігію даних (датаїзм). Релігія даних стверджує, що люди виконали свою космічну місію і тепер мають передати естафету абсолютно новим видам сутностей. На відміну від датаїзму, в якому прийняття рішень відбувається на підставі цифрових показників, техногуманізм на перше місце ставить бажання та специфічні інтереси людини. Техногуманізм погоджується, що Homo sapiens, яким ми його знаємо, уже пройшов свій історичний шлях і буде зайвим у майбутньому, однак його вдосконалені фізичні й ментальні здібності допоможуть йому зберегти себе навіть у протистоянні найскладнішим несвідомим алгоритмам. Оскільки інтелект відділяється від свідомості, і тому, що несвідомий інтелект розвивається з карколомною швидкістю, люди повинні активно вдосконалювати свій розум, якщо хочуть залишитися в грі» [8].

Слід враховувати, що розвиток технологій штучного інтелекту, великих даних і алгоритмів не тільки допоможе людині вирішувати глобальні проблеми, але й має суттєві ризики. Так цінність людини, її бажання розвиватися визначатиметься лише тими даними, які для неї буде генерувати технологічний алгоритм. За таких умов людина стає лише ланкою в ланцюзі, а будь-який людський досвід знецінюються. Однак зазначене не зменшує тієї ролі яку відіграє інформація у сучасному суспільстві, але зумовлює необхідність встановлення чітких пріоритетів та принципів подальшого розвитку соціуму.

Маючи настільки глобальний характер, зазначені процеси безумовно мають отримати належне правове регулювання. З цього приводу Р. О. Стефанчук зазначає, що «зміна суспільних відносин, зумовлена створенням і бурхливим розвитком інформаційних технологій, потребує швидкої та адекватної реакції з боку права. Водночас сучасний правовий механізм регулювання і охорони суспільних відносин не може повною мірою належно забезпечити відповідні зміни, спричинені експансією ІТ» [6, с. 30].

У нашому дослідженні, ми повністю поділяємо слушну наукову позицію Р. О. Стефанчука, щодо необхідності забезпечення належного правового регулювання зазначених процесів, більш того, слід враховувати, що сучасний світ вже є невід'ємним від глобалізаційного розвитку, компонентом якого є цифровізація.

Роланд Робертсон інтерпретує глобалізацію як об'єктивний процес ущільнення всього світу і суб'єктивний процес все більшого усвідомлення світу як єдиного цілого. Під «феноменологічним ущільненням світу» автор розуміє процес посилення взаємозалежності (торгівельної, військової і політичної) між країнами, що входять до світової соціальної системи, так і «зростаюча ймовірність того, що вчинки, бажання або уподобання окремих індивідів будуть визначатися не їхньою локальною, етнічною приналежністю, а більш широким горизонтом референції, будуть адресуватися до світового контексту [14, с. 73].

Один із засновників соціології глобалізації Ульріх Бек констатує, що глобалізація є комплексом процесів, що призводять до формування глобальності, в яких національні держави та їхній суверенітет вплітаються у павутиння транснаціональних акторів і підпорядковуються їх владним можливостям, орієнтації та ідентичності. Це діалектичний процес, який створює транснаціональні соціальні зв'язки і простори, знецінює локальні культури і сприяє виникненню третіх культур [10, с. 70].

Враховуючи динаміку глобалізаційних процесів правове регулювання в сучасній державі має відбуватися з застосуванням цілісної системи засобів, які підпорядковані головній меті – забезпеченню реалізації й захисту прав і свобод індивідів. Указані засоби мають бути досконалими не лише з точки зору вимог юридичної техніки й технологій, але й відповідати потребам і інтересам суспільства, в тому числі й з урахуванням розвитку інформаційно-технологічних і комунікативних процесів [3, с. 19].

Разом із тим, складність цифрових ресурсів, стрімкість їх поширення позначилася на регулюванні, де домінуючим тривалий час було й досі є саморегулювання відносин учасниками таких відносин, а державне регулювання та транснаціональне (міжнародне) значно відстає.

Характерною ознакою сучасного етапу цифровізації є те, що комунікації стають гетерогенними: вертикальна, ієрархічна комунікація втрачає актуальність, відбувається перехід до мережевої структури комунікації. Фактично, в державній сфері, поряд із такими, що використовуються вже достатньо активно централізованими інформаційними платформами, приміром Дія, ЄДРПОУ, все частіше виникають пропозиції щодо доцільності використання децентралізованих інформаційних платформ заснованих на технології блокчейну.

Ще з кінця 20-го століття, концепція good governance передбачала нові ролі людей та інституцій зі зміщенням у бік так званої «сервісної держави». Так, поступово споживачі послуг набували нових ролей, стаючи оцінювачами, розробниками та співвиробниками послуг, а їхні неформальні спільноти висували організований і наполегливий запит щодо змін у публічному секторі.

О. Кудь цілком вірно зазначає, що «упродовж останнього десятиліття платформне управління стало одним із визначальних технологічних трендів у світі. Являючи собою hi-tec, цифрові рішення та платформи пропонують людині такі потрібні блага, як простота сервісів, їх широка географічна доступність через Інтернет, відносна дешевизна через усунення зайвих посередників тощо. Великі технологічні корпорації, що пропонують глобальні платформні рішення, вже набули надзвичайної економічної сили й технічної досконалості та вже можуть впливати на політику країн, а уряди, навпаки, розцінюють платформи і як засіб організації внутрішньої політики та надання сотень публічних сервісів, і як загрозу державній (урядовій) монополії на владу, якщо, звичайно, платформи не є державними та є великими» [2, с. 5].

Технології блокчейн є реєстром записів, що постійно поповнюється та до якого можна лише додавати дані, але при цьому не можна видаляти чи змінювати дані, збережені у попередніх блоках.

Але, такі технології, при тотальному їх використанні у сфері публічного управління, мають і високу ступінь ризиків, найголовніші з них:

1) Мета-досконалість – кінцевою метою публічної політики має бути людський розвиток (суспільне благо), а не досконалість операцій, що оптимізуються за будь-яким критерієм технологій блокчейн;

2) Абсолютизація – спрямованість технологій блокчейн до абсолютної децентралізації яка, по суті, унеможливлює існування держави та може породити новітні форми соціальної нестабільності й хаосу;

3) Ізольованість – за архітектурою технологій блокчейн, спільне замінюється множиною індивідуального, повністю відокремленого та з відсутністю механізмів злиття, а такі процеси неминуче призводять до ізоляції, втрати потреб соціальної комунікації і політичної нестабільності [4, с. 110].

Попри зазначені ризики, вважаємо, що раціональне використання централізованих та децентралізованих інформаційних платформ у організації публічного управління має великі перспективи реальної модернізації функціонування сучасної держави та встановлення оптимальних, транспарентних та високоефективних механізмів комунікації тріади соціум-право-держава.

Прикладом підвищеної уваги сучасних держав до питань цифрового розвитку є стратегія цифрового уряду США, започаткована 23 травня 2012 року, спрямована на побудову уряду 21-го століття, який краще працює для американського народу. Стратегія цифрового уряду має три основні цілі:

– дозволити американському народу та все більш мобільній робочій силі отримати доступ до високоякісної цифрової державної інформації та послуг у будь-якому місці, у будь-який час і на будь-якому пристрої;

– переконатися, що, коли уряд адаптується до цього нового цифрового світу, ми використовуємо можливість придбати пристрої, програми та дані розумними, безпечними та доступними способами та керувати ними;

– розблокувати силу урядових даних, щоб стимулювати інновації в країні та покращувати якість послуг для американського народу [15].

Зазначені розробки вказують на особливу роль яку відіграє у сучасному суспільстві сукупність приписів орієнтованих на врегулювання відносин у сфері забезпечення належного функціонування інформаційно-комунікативних процесів.

На сьогоднішній день ми можемо констатувати відсутність єдиного підходу до розуміння таких понять як: Право інформаційних технологій, Інтернет-право, Цифрове право та ін.

На наш погляд, найбільш вдале загальнотеоретичне обґрунтування концепту ІТ-права було зроблено Є.О. та О.І. Харитоновими. Вчені пропонують розглядати ІТ-право як сукупність уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, які виникають у зв'язку з правовим впорядкуванням суспільних відносин, пов'язаних зі створенням і використанням інформаційних технологій. Доцільно наголосити, що розгляд ІТ-права як концепту не заперечує "нормативного" (законодавчого) наповнення цього поняття, але позбавляє необхідності оцінювати його як систему правових норм, що утворюють галузь права, відповідні правові інститути тощо [9, с. 24].

В цілому підтримуючи зазначений концепт, слід зауважити, що в ньому поза урахуванням залишається сфера віртуального та метавсесвіту. Враховуючи тенденції розвитку та активного використання інформаційно-комунікативних технологій реальний та віртуальний світи невпинно зближуються і невдовзі зіллються у збалансовану різому. Інструментом, формою та змістом такого злиття безумовно є інформація (данні) і, у зазначеному аспекті, ми можемо розуміти ІТ-право як один із системоутворюючих компонентів гармонії реального та віртуального світу.

М. Лемлі, будучи одним із найбільш прогресивних представників юридичної науки, описує, як впливає на право виникнення і активний розвиток віртуальної та доповненої реальності. Віртуальна реальність (Virtual Reality, VR) – комп'ютерна симуляція реальності або відтворення технічними засобами об'єктів, суб'єктів і взаємовідносин між ними, що передається користувачеві через систему його відчуттів. Віртуальна реальність імітує як вплив, так і реакцію на вплив. Доповнена реальність (Augmented Reality, AR) – це технологія, що накладає змодельовані комп'ютером шари покращення на існуючу реальність. Основна мета – зробити її більш виразною, багатогранною та яскравою [13].

Безумовно, зазначений ракурс порушує багато питань, зокрема щодо: предмета й методів, засобів, процедур і технологій правового регулювання відносин у сфері цифрового середовища.

Враховуючи сучасні розробки щодо складових компонентів ІТ-права, О. Сімсон обґрунтовує, що сучасна галузь ІТ-права, асоціюється з новими суспільними відносинами, які відбуваються із застосуванням інформаційних технологій. Зокрема, науковець зазначає, що предметом ІТ-права є відносини у цифровому середовищі, а об'єктом – матеріальні блага (обладнання) та нематеріальне благо, тобто інформація в електронному вигляді, обробка якої відбувається з використанням інформаційних технологій у глобальних і локальних інформаційних системах. Методологія ІТ-права, основою для якого є приватне право, змінюється під впливом інформаційних технологій і проявляється в інших принципах, які потребують окремого дослідження. Ці зміни пов'язані з відсутністю у класичному розумінні сторін, а відповідно, їх рівності; принципи розумності, добросовісності та справедливості потребують переосмислення щодо відносин за участю електронних осіб чи штучного інтелекту або автоматизованих систем, які самі відтворюють певні функції замість людини. В свою чергу, відносини у сфері ІТ-права складаються на стику технології та права, а відтак, є міждисциплінарними, їх дослідження, викладання та регулювання потребують не тільки юридичних, а й технічних знань. Ці відносини глобальні, тому неможливо будувати їх регулювання, спираючись тільки на національне законодавство, що суттєво поступається регуляторним актам розвинених країн. Великого значення набуває іноземна практика, особливо англо-американської правової сис-

теми, яка вводить нові конструкції, не властиві класичному праву Європи, зокрема України. Прецеденти виникають і в інших правових системах країн, які провадять передову політику розвитку ІТ-технологій [5, с. 58].

По суті, у зазначеній площині, предметом регулювання є відносини які виникають у цифровому середовищі. Цифрове середовище, умовно, хоча й не знає кордонів, але має межі. І ці межі, на нашу думку, ширше ніж те, що регулює ІТ-право. Регулювання у ньому (середовищі), на нашу думку, має здійснюватися у більш широкому контексті, із використанням всіх існуючих соціальних регуляторів, в тому числі норм м'якого та жорсткого права.

Цифрове середовище не є тотожним поняттю – мережа Інтернет. Цифрове середовище включає у себе: технічні пристрої, мережі, електронні продукти та технологічні алгоритми, трансляцію інформації, віртуальні світи і всі можливі об'єкти створені у-та-за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій, або такі, що забезпечують їх дію.

Своєю чергою, динаміка технологічного розвитку й процесів обміну інформацією зумовлюють, в тому числі, особливе становище й роль технологічних алгоритмів у праві, які слід розглядати як сукупність технікотехнологічних продуктів (електронні документи, електронний підпис, комп'ютерні програми, пошукові бази даних, електронні реєстри, електронні площадки вирішення спорів, юридичні боти та інше), які використовуються в юриспруденції.

Відтак, аналізуючи зміст, який вкладають різні науковці у окремі аспекти й складові відповідей на виклики сучасного інформаційного суспільства, стає можливим виявити певні універсальні характеристики, які забезпечують аргументацію формування нового підходу до розуміння тієї сукупності (різоми), яка забезпечує регулювання відносин у цифровому середовищі.

До них слід відносити: 1) цифрове середовище – паралельний реальному світ який створений людиною за допомогою інформаційно-комунікативних та цифрових технологій; 2) приписи – як сукупність певних правил, норм та рекомендацій (з урахуванням використання застосовних до цифрового середовища, усіх можливих видів соціальних норм); 3) дані (інформація) – як один з основних об'єктів відносно якого виникають відносини у цифровому середовищі; 4) комунікація – як форма та головний механізм трансляції та організації відносин у цифровому середовищі; 5) цифрові технології – як сукупність знань про створення та використання цифрового середовища; 6) техніка цифрового середовища – як сукупність матеріальних засобів необхідних для створення та функціонування цифрового середовища.

В свою чергу, під цифровим середовищем слід розуміти створене людиною, таке, що підтримується людиною та розробленими нею технологічними алгоритмами, середовище трансляції даних, існування якого на 100 відсотків залежить від наявності зовнішніх джерел живлення, перш за все – електроенергії та матеріальних об'єктів які забезпечують таку трансляцію. Цифрове середовище охоплює реальний та віртуальний простір.

Сукупність вказаних визначень та характеристик зумовлюють формування нового терміно-поняття у зазначеній сфері, яким, на нашу думку, є – Право даних (Data Law).

Право даних (Data Law) – це заснована на (трансгалузевих й різнопорядкових) нормах м'якого (soft law) і твердого (hard law) права різома приписів, яка забезпечує належний рівень регулювання відносин у цифровому середовищі та, в тому числі, визначає порядок співвідношення між цифровим та реальним світом.

Важливою характеристикою права даних (Data Law) є те, що для віртуальної компоненти цифрового середовища допускається встановлення правил, в тому числі й технологічними алгоритмами заснованими на штучному інтелекті (AI – artificial intelligence).

Право даних (Data Law) складається з наступних компонентів: 1) інформації; 2) інформаційно-комунікативних та інтернет технологій; 3) інтелектуальної власності у цифровому середовищі; 4) права антропологічних та цифрових суб'єктів у цифровому середовищі; 5) неправових соціальних регуляторів; 6) цифровізації у державно-правовій сфері; 7) нормативів створення й функціонування систем забезпечення існування цифрового середовища; 8) кібербезпеки; 9) екологічної доцільності; 10) валюти цифрового середовища та електронної комерції; 11) принципів етики робототехніки.

Процеси цифровізації, діджиталізації та цифрової трансформації стрімко увійшли у життя суспільства, змінивши всі його сфери у всьому світі і Україна не стала винятком. Звичайно, зазначені процеси потребують не тільки всебічного теоретичного обґрунтування, але й наявності ефективних інструментів забезпечення впливу та регулювання відповідних відносин. Всі зазначені аспекти підкреслюють високий рівень затребуваності загальнотеоретичних розробок питань обґрунтування природи регулювання у цифровому середовищі, встановлення його складових компонентів та співвідношення із суміжними категоріями.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, слід зазначити, що концептуальною складовою розуміння Права даних (Data Law) має стати положення про те, що «інтернет – це простір свободи, а не анархії», а відтак, відносини у зазначеному просторі мають бути врегульовані соціально значущими приписами. Більш того, це людиноцентрований простір свободи. Від так, цей простір повинен мати збалансовану систему регулювання, засновану на нормах як м'якого (soft law) так і твердого (hard law) права із урахуванням особливостей відносин які складаються у сфері інформаційно-комунікативних технологій, реального та віртуального світів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінник О. Межі цифрової свободи: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 36–41.
2. Кудь Олександр. Модернізація системи публічного управління в епоху інформаційних платформ : монографія; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, ННІ «Ін-т держ. упр.» ; ГО «Наук.-дослід. Центр екон.-прав. рішень у сфері застосування технологій розподіл. реєстру». Харків : Право, 2022. 432 с.
3. Манько Д. Г. Діджиталізація правового регулювання: технологічні алгоритми та електронні документи. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 1. С. 18–23.
4. Манько Д.Г. Щодо загальних тенденцій діджиталізації публічного управління у сучасній державі. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України : матеріали IX Міжнародної науково-практичної онлайн конференції. (Одеса, 28 жовт. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 108–110.
5. Сімсон О. ІТ-право з позицій теорії та практики, підходи до вивчення і викладання. *Право України*. 2018. № 1. С. 51–62.
6. Стефанчук Р. О. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України.* 2018. № 1. С. 30–50.
7. Сухова Н.М. Вплив техногуманізму та датаїзму на сферу освіти в інформаційному суспільстві. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. № 2 (30). 2019. С. 178–183.
8. Харарі Ю. Н. Homo Deus. Коротка історія майбутнього. URL: http://surl.li/imjoc
9. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Сутність ІТ-права: пошук парадигми. *Право України*. 2018. № 1. С. 18–29.
10. Beck U. What Is Globalization? Cambridge: Polity Press. 1999. 208 p.

11. Digital Economy Act 2010: summary of main provisions. URL: https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/9-502-0116?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1
12. Kurzweil's Ray. Crazy Yet Somewhat Precise Predictions about the Future. URL: http://surl.li/imjom
13. Lemley M A and Volokh E, 'Law, Virtual Reality, and Augmented Reality' (SSRN, 17 March 2017) URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2933867
14. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. Theory, Culture & Society. London: SAGE Publications Ltd. 2000. 211 p.
15. USA Digital Government Strategy. URL: https://www.ftc.gov/policy-notices/digital-government-strategy